

ալ պատրաստուած են անոր, երբ այսպէս ամէն դիէ իրար խառնած բարեսիրաբար գան բոլորուն քահանայական և քաղաքական ճառագայթք անոր արշալոյսը պայծառացընելու :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Լճային Կապուտուտեան սիւնաւորութեանը և յառաջանալու պարտութեանը :

Լճայեցիք : — Տպագրութեան օգտակար արուեստը մեր ազգին մէջ ծաւալող գլխաւոր բարեխնդիր անձանց մէկն եղաւ Փիլիպպոսի յաջորդ Յուդայեցի (Յակովբ կաթողիկոսը, որ իրեն նախորդին նօտարը Նարեցի Սատթէոս սարկաւազը յամի 1636 արեւմուտք ղըրկեց, այն օգտակար արուեստին ետեւէ ըլլալով : Սատթէոս Օմիւռնիայէն Սեւեռիկ անցնելով միտքը դրեր էր թէ հոն կարենայ գտնել պէտք եղած գործաւորքը, և իր փափաքին հասնիլ . բայց ունեցած յուսոյն փճանալովը հարկ եղաւ որ հռովմ անցնի . և հոն երբոր բանը յաջողելու վրայ էր, հռովմայ մէջ գտնուող ազգայինք իրեն դէմ ելան, զանազան պատճառներով, և իր օգտակար փափաքը ընդունայնացուցին .

« Ըբբ հախաւհասէրք և բարեպաշտ, ինչպէս կ'ըսէ Նարեցին Յիսուս որդի գրոց պատմական յիշատակարանին մէջ, զգոնեցին զմեծամեծս և զժողովս, առ ի խափանել զայս գործ . որ և եղևն իսկ » : Սատթէոսի սիրտը կոտրած՝ հոլանտացւոց Լմսդերտամ քաղաքը անցաւ, և հոն ճարտար արուեստաւոր մը գտնելով իրեք տեսակ գիր փորել տուաւ իր քովը եղած օրինակներուն համեմատ, զորն որ Սովսէս անուանով ըստուանապետ մը իրեն տուեր էր, որ կ'երևնայ թէ սիւնեցի Սովսէս կաթող

ղիկոսն ըլլայ : Նախուցը առաւելու թեան համար կրած վշտերուն վրայ՝ Նարեցին ուրիշ աւելի դառն նեղութիւններ ալ ունեցաւ իրեն բարենպաստի ջանիցը դէմ կեցողներէն, որոնք այլ և այլ զըպարտութեամբ՝ բարերարաց կամաւոր տուրքն ալ խափանել կը ջանային . Սատթէոս անոնց ամենուն դէմ դնելով, մասնաւոր տպարան բացաւ ու Յիսուս որդի տպագրել սկսաւ պատկերազարդ և ըստ կարի վայելուչ . բայց երբոր տպագրութիւնը 38երորդ թերթին էր հասեր, մահուան անկողին իյնելով վախճանեցաւ, ու այն պատճառաւ սկսած գործը անկատար ու պարտքերը մնացին :

Լճայեցիք : — Երբեք Լճային վարդապետին Լճայեցի եղբայրը Լմսդերտամ եկած էր վաճառականութեան պատճառաւ, ու Նարեցւոյն քաջած նեղութիւնները տեսնելով ինքնայօժար իրեն օգնական և ծախուցը ձեռնտու եղեր էր . ուստի Սատթէոսի մեռնելէն ետքը ամէն բան անոր գլուխը մնաց . բայց վաճառականութեան ու տպագրապետութեան արուեստին մէջ մեծ տարբերութիւն ըլլալով, խեղճն ինչ ընելիքը չէր գիտեր : Իր շփոթութիւնը լաւ կ'ըլլայ որ բուն իր խօսքերովը լսենք՝ « . . . յորժամ որ մեռաւ, (Ծարեցի Մարիէսը) ես իբրեւ որք մնացի Լմսդերտամ . վասն այն որ սրբազրող ոչ գոյր . բայց միայն ես էի կարգացող, որ չէի խիստ հմուտ . ժամանակ մի տարակուսեալ և պարապ մնացի . . . սկսայ մնացեալ ժող տետրն տպագրեցի . . . Լճայեցի սրբազրեցի . օրինակն եղի մի կողմն . մի կու նայէի օրինակն, մի ի տպագրածն . յորժամ որ սխալ լինէր, ուղղէի . այսպէս սրբազրեցի մնացած չորեքտասան տետրն, ուսայ զսրբազրեցն . . . վասն որոյ աշխատանք ունիմ ի վերայ այս գործքիս, թէ այլ օգնութեամբ . . . և ուխտադիր եղեր եմ որ մինչ ի մահս . . . պիտի որ աշխատիմ վասն սուրբ Լմսդերտան, որ ես պատճառ եղայ որ տպագրութեանն արհեստ, որ Սատթէոսն այն երբ մեռաւ՝ թէ որ ես չէի ո՞վ պիտի տիրէր ի վերայ քերիս .

նային . հազար մառչիլ չոր պարտք էր քերխանային , որ հինգ հարիւր մառչիլ չէր արժեք յանձն առի յորժամ մեռաւ Վարձեալ հետ սորա աստուածաշնչի գիր պիտի դուրս գայ . տիրացուն մեռաւ , դեռ քառսուն կամ վաթսուն գիր չէր փորուել . դեռ երկու հարիւր քսան գիր ալ պիտի փորվել Տպագրութիւնը սխալագիր , շարուածքը անյարմար , ինչ ալ ըլլայ՝ Լէտիսի արդիւնքը մեծ եղաւ . և աւելի անոր համար որ իր անձեռնհաս տկարութիւնը , և այնպիսի մեծ գործ մը գլուխ հանելու ոյժ չունենալն լաւ ճանչնալով , իր մեծ եղբօրը Սկան վարդապետին մասնաւոր թուղթ գրեց Վլադիմիրին , տեղն 'ի տեղը իմացընելով իր և նախորդին ամէն բրածները , և զինքը Լմագերտամ կը հրաւիրէր : Յակովբ կաթողիկոսին ալ փափաքը այն էր որ այնպիսի չարատանջ վշտօք սկսուած գործ մը երեսի վրայ չմնայ . ուստի յօժարութեամբ հրաման տուաւ Սկանայ երթալու . ան ալ իրմէ առաջ իր Լնդրիանեցի Վարապետ վարդապետ աշակերտը Հոլանտա զըկեց բաները կարգի դնելու , ինչուան որ ինքն ալ քիչ ատենէն ետեւէն հասնի : Վարապետ երբոր Լմագերտամ հասաւ , տեսաւ որ Լէտիս նոր գրեր փորել տուեր է Յունտիք Վրիստօֆլ գերմանացի ճարտարին , ուստի մէկէն անոր հետ մէկ եղած՝ յամագորոց առաջին տպագրութիւնը ըրին յամի 1662 , որուն յիշատակարանին մէջ Լէտիս կը կոչուի Վերադադար և Քարգման Կարաանիս , և Դադարադարող և առաջնորդող ամենայն գործաւալաց արուեստարանիս : Լնկէ ետքը Սաղմոսարան մ'ալ տպագրեցին , որուն յիշատակարանին մէջ տպարանին պատմութեան համառօտութիւնն ըլլալով քաղելով կը դնենք « Վատարեցաւ 'ի ծովապատ քաղաքիս որ կոչի Լմագերտամ Եւ արդ աղաչեմ զքեզ յիշել զտէր Սկանի բաբունեաց պետի զեղբայրն զՎեդգորոսի որդի զՅրեանեցի Վլադենց Լէտիսն որ եղև պատճառ յորդորելով զՍատթէոս սարկաւազն , ընծայել զայս անուակերտ և

ըղձալի տպագրարանս սուրբ Վլադիմիրն և սուրբ Սարգսի : Վանդի Սատթէոսն 'ի հիւանդութեան իւրում , կոչեալ զվերոգրեալ Լէտիսն և խնդրէր 'ի նմանէ եօթն հարիւր և հնգետասան մառչիլ փոխ , զի տացէ պարտապանացն իւրոց , որք յոյժ վշտացուցեալ էին զնա . և տպեմք ասէ երկու հազար Սաղմոսարանս , և հազար երկու հարիւր Յիսուս որդիս , և վաճառեալ և զճահն նորա արասցուք երկու բաժինս , ինձ և քեզ : Իսկ թէ մեռայց , դու 'ի գործ արկեալ զտպարանն՝ մինչև վճարեսցես զպարտս իմ , և զքոյն ևս առցես հանդերձ ճահիւքն , և տէր եղիցի ընդ քեզ : Եւ զայս ոչ էառ յանձն Լէտիսն ասելով . եթէ տացես զտպարանդ յիշատակ սուրբ Վլադիմիրն և սուրբ Սարգսին , լինիմ քեզ ընկեր , և տամ զփողս . և ևս աշխատիմ անձամբս 'ի տպարանիս որքան կենդանի իցեմ , և զարդիւնս դրամին իմոյ բաշխեմ վերոգրեալ սրբոցն , և յետ մահուան իմոյ զբովանդակն : Սորոյ հաւանեալ Սատթէոսն , և յօժար սրտիւ արար կտակ , զի յետ մահուան իւրոյ և վճարման պարտուց երկոցունցն՝ տացի տպագրատունն վերոյգրեալ մեռաստանիցն . և ինքն չև ևս աւարտեալ զՅիսուս որդին , հանգեաւ 'ի Վրիստոս : Օ որոյ զթերին լցեալ Լէտիսն , և սկսեալ բաղձանօք և փափաքմամբ տպել հազար եօթն հարիւր գեղապաճոյճ և գովելի Սաղմոսարան , » :

Սաղմոսարանը տպագրելէն ետքը Վարապետ վարդապետը տեսնելով թէ Սկան դեռ կ'ուշանայ գալու , շարականի խազերը շինել տուաւ , և յամի 1664 այն սրբազան երգարանին առաջին տպագրութիւնը սկսաւ : Լն ատենները Սկան վարդապետ Վլադիմիրն ելելով Լիկուռնայ քաղաքն է հասեր , և հոն գտնելով իր Լէտիս եղբայրը , որ վաճառականութե համար անկէ Օմիւռնիս պիտի երթար , անոր վաւերակաճովք տպարանը ձեռքէն առաւ , ու Լմագերտամ անցնելով , տեսաւ որ Վարապետ վարդապետը բաւական առաջ տարեր էր Եւրախոցին տպագրութիւնը :

բայց որովհետեւ նստր գիր չունէր, մասնաւոր անոնք ալ ձուլել տուաւ Սսկան՝ թէ՛ արականին, և թէ՛ ետքը Մստուածաշունչ գրոյ տպագրութեանը համար. ետքը 1666^{ին} Այբբէնարան, ու համառօտ Քրիստոնէական ու Քերականութիւն մը տպագրեց: Մտնցմէ ետքը Աստուածաշունչ գրոյ առաջին տպագրութեանը ձեռք զարկաւ: Սեփ գովութեանց արժանաւոր էր Սսկանայ ջանքը, և իր անխոնջ յարատեւութիւնը ուրիշ շատ ազգասիրաց քաջալերութիւն ու մխիթարանք կրնայ ըլլալ. ափսոս որ մեր երանաշնորհ թարգմանիչ նախնեաց վաստակը՝ պէտք եղածին պէս մեծարելու կերպը չգիտցաւ: Առթանասնից ընտիր ու հմուտ թարգմանութեան վրայ եղած ազնուագոյն թարգմանութե մը մէջ՝ լատին վուլկադայէն քանի մը տարբերութիւն գտնելով, շատ տեղ ալ առանց հայերէնը լաւ հասկնալու իրեն իրաւունք սեպեց այնպիսի մեծարոյ վաստակի մէջ ձեռք խառնելու, որով նախնական թարգմանութե յարգը կորսնցուց, իրեն անձին դէմ ալ թշնամիներ զրգուեց թէ բուն ազգայիններէն և թէ հնութեան յարգը գիտցող օտարազգի իմաստուններէն, զորոնք թէպէտ և ինքը քառասուն ու տասնամասն կը կոչէ, բայց իրեն ըրածն ալ դիւրաւ չարդարանար: Սսկան իր ունեցած աստուածաշունչ գրոյ զըջագրացը մէջ Սիրաբայ ոչ առաջին և ոչ երկրորդ թարգմանութիւնը ունենալով, Աջմիածնայ միաբան լեհացի Ստեփանոս արդիւնաւոր վարդապետին յանձնէր էր նոր թարգմանութիւն մը ընելու՝ ի լատինականէ. ան ալ թէպէտ յօժարամտութեամբ անոր խնդիրքը կատարեց, բայց ատենին Սսկանայ ձեռքը չկրնալով հասցընել ստիպուեցաւ որ ինքը թարգմանէ. իր խօսքերէն կ'երևնայ թէ նոյն գրոյ ծաղկաքաղ թարգմանութիւն մը կար քովը, և թէ զայն կատարելագործեց. նոյնպէս Չորրորդ Եղբւրստած գիրքն ալ նորոգ թարգմանեց. որոնց մէջ իրեն աշխատասիրութիւնէն զատ՝ ուրիշ գովելի բան մը չէնք կրնար տեսնել. և նախնեաց թարգմա-

նութեան համար զրուցածը թէ շարադրութեան յոշով քան աղճատեալ, որ առնելին պրեսութեան իրի ոչ յայտնէն, իր աշխատասիրածներուն ճիշդ կրնայ յարմարցուիլ: Մստուածաշունչէն ետքը ուրիշ զանազան տպագրութիւններ ալ ըրաւ Սսկան, հետզհետէ արուեստին կատարելագործութեանը ետեւէ ըլլալով. ինչպէս Ժամագիրք, Մաշտոց, Քրիստոնէական, Արդանայ անունով յիշուած Աղաւթագիրք, Սովսիսի Խորենացւոյ Աշխարհագրութիւնը, Նոր Կապառանի առաջին տպագրութիւնը. միայն թէ այս վերջինին յիշատակարանին մէջ դիտելու արժանի բան մը կայ թէ՛ «Մարտեցաւ . . . երկասիրութեամբ նուաստ Սսկանի եպիսկոպոսի . . . ի տպարանի աշակերտին իմոյ Վարապետի բանի սպասաւորի . . . բայց իմովք զըրովք, իսկ արդեամբք երկոցունցս . . . բուն նախագաղափար (Կապառութեան) լեալ է իմով ձեռամբ գծեալ նոր կտակարան, զինի հետ մոյ թագաւորին աստուածաշունչ սրբագրութեանն գաղափար», և այլն: Ենք գիտեր թէ արդեօք Վարապետ վարդապետն ալ մասնաւոր տպարան բացեր էր, թէ նոյն ոսկանեան տպարանը իրեն անցաւ: Հետեւեալ տարւոյն մէջ (1669) Սսկան ուրիշ քանի մը տպագրութիւններ ալ ըրաւ, ինչպէս Առաքել Կապառութիւն և Չափաշ շարական մը, որ իրեն Մանգեր տամ ըրած տպագրութեանցը վերջինը եղաւ:

(ՄԱՅԱՅՈՒ ՈՒՐԻՇ ԱՅԳԱՄ)

1 Սսկան աստուածաշունչ գիրքը լատինականին համաձայն տպագրելով, ազգայնոց շատերուն մտքին մէջ երկբայութիւն ձգեց եօթանասնից վաւերականութեանը վրայ տարակուսելու. այն պատճառաւ համազասպեան Թագէտու երէցն ալ ճաշոցին մէջ անոր համեմատ ըրաւ տպագրութիւնը. իրմէ ետքն ալ մեր երանաշնորհ Մխիթար արքայապետ երբոր ուզեց երկրորդ տպագրութիւն մը ընել աստուածաշունչ գրոյ, աւելի ոսկանեան տպագրութեան համեմատ ըրաւ. ազգին վիճակին և ան ատենուան հանգամանացը՝ քան իր և աշակերտացը իրաւացի փափաքանաց մոտիկ ընելով: